

‘Zonder te weten waarom’

Zeventig jaar onderzoek naar jongeren en religie in Nederland

In M.van Dijk-Groeneboer (red.) (2010). *Handboek jongeren en religie. Katholieke, protestantse en islamitische jongeren in Nederland*. Almere, Parthenon: 90-101.

Hijme Stoffels

Een kleine eeuw geleden noteerde de Portugese dichter en schrijver Fernando Pessoa: ‘Ik ben geboren in een tijd dat de meeste jongeren het geloof in God hadden verloren, om dezelfde reden als de ouderen het hadden gehad - zonder te weten waarom.’ (Pessoa 1990, 6v) Hoe fraai ook verwoord, empirische onderzoekers willen doorgaans wel een paar stappen verder komen dan deze constatering en proberen toch naar verklaringen te zoeken. In Nederland vindt al minstens zeventig jaar onderzoek plaats naar de verhouding van jongeren en religie. De *toonsetting* verandert in al die jaren sterk, van verontrusting naar een zekere aanvaarding en soms zelfs blijmoedigheid. In deze bijdrage laat ik zien hoe jongeren van vroeger – de oudere broers en zussen, ouders, grootouders en overgrootouders van de hedendaagse jeugd - bij hun spirituele zoektochten door onderzoekers betrappt werden en geportretteerd werden. Ik beperk me daarbij tot de periode vóór de eeuwwisseling. Het is dus een beetje ‘Opa vertelt’. De actualiteit van hedendaags onderzoek naar jongeren en religie – zeg maar van na 2000 - komt in andere bijdragen ruimschoots aan bod.

Na de Tweede Wereldoorlog

Het eerste grootscheepse onderzoek naar Nederlandse jongeren en religie vond plaats rond de Tweede Wereldoorlog en draagt de veelzeggende titel *Jeugd tussen God en chaos* (Van Doornik 1948). Het is een rijke en leerzame studie. De auteur, Van Doornik, was als pedagoog en directeur van een rooms-katholieke middelbare school sterk geïnteresseerd in de geestelijke zoektocht van jonge mensen, maar maakte zich daarbij wel grote zorgen over de vele, zijns inziens verkeerde richtingen die zij daarbij insloegen. Van Doornik legde – deels in 1939/1940 en deels in 1947/1948 - aan in totaal ruim duizend leerlingen uit de hoogste klassen van rooms-katholieke, protestantse en openbare middelbare scholen verspreid over heel Nederland een reeks *open* schriftelijke vragen voor. De scholieren konden vrijelijk en anoniem antwoord geven op vragen als: ‘Met welke problemen houdt zich UW geest vooral

bezig? WAAR zoekt gij de OPLOSSING? Welke zijn of waren hierbij Uw BEVINDINGEN?' (p. 2) In feite verrichtte Van Doornik een kwalitatief onderzoek, waarbij hij niet alleen op katholieke of protestantse jongeren en hun relatie met kerk en geloof focuste, maar voor een veel bredere insteek bij de grote levensvragen koos.

‘Hier spreekt de jeugd, rustig of bewogen, gelovig of in raadselen gevangen; blij, spontaan en vertrouwd, maar ook opstandig, cynisch of dof berustend als mensen, die geen hoop meer hebben. Zoals zij hier spreekt, hoort u haar zelden. En misschien herkent u niet de H.B.S.’ers, die dagelijks voorbij uw raam komen, lawaaierig, met overslaande stem en onvolgroeide motoriek.’ (Van Doornik 1948, p. xi)

Van Doorniks analyse richt zich met name op degenen (47% van het totaal), die hun antwoorden gaven in de richting van God, godsdienst en wereldbeschouwing. Voor bijna de helft van de onderzochte scholieren was het godsprobleem blijkbaar belangrijker dan problemen van goed en kwaad, schoonheid en kunst, liefde en vriendschap, sociaal leven en politiek, wetenschap en praktijk (p. 2). Uit het onderzoek rijst een zoekende en tobende generatie op. Velen worstelen met de zin van het bestaan.

‘Een bepaalde levenshouding, d.w.z. een stel normen, die mij leiden, een ideaal, dat mij steeds voor ogen staat, een vaste gedachtenwereld, die me steeds in beslag neemt, bezit ik niet... Een droeve consequentie, zo voel ik het tenminste, is, dat ik geen vaststaand idee heb en het niet *kan* krijgen over mijn eigen levensbeschouwing.’ (p. 29)

Het oppervlakkige idee dat vroegere generaties zich klakkeloos voegden in de traditionele kerkelijke patronen, wordt gelogenstraft door de vele getuigenissen in dit boek. Zo schrijft een 18-jarig gereformeerd meisje, heen en weer geslingerd tussen rede en geloof:

‘Er zijn ogenblikken, waarin ik twijfel aan alles, wat mij vroeger geleerd is. Wanneer ik in de Bijbel lees, dan vind ik de geschiedenissen, wanneer ik er over nadenk, raar en onwaarschijnlijk. Dan twijfel ik er aan of er wel een God bestaat, of dat niet alles onzin is[...] Maar er zijn ook ogenblikken, waarin ik al dat nuchtere denken van mij afzet, en

dan wil ik geloven, dat God bestaat, en dan ga ik bidden, b.v. 's avonds voor het naar bed gaan.' (p. 58)

Van Doornik treft onder de leden van de toekomstige geestelijke elite een in zijn ogen verontrustend mengsel van atheïsme, scepsis, pantheïsme, christelijke geest en religieuze onverschilligheid (Van Doornik 1948, p. 267). Het is een jeugd tussen God en chaos, zonder illusies, 'sans prophète, sans guide' (p. 289). Eén jaar eerder had de jonge, onbekende schrijver Simon (Gerard) van het Reve met *De Avonden* een als schokkend ervaren en niets ontziend beeld van deze naoorlogse generatie neergezet. Als groot gevaar ziet Van Doornik de subjectivistische opvattingen onder de jeugd - 'Godsdienst moet uit jezelf komen' (p. 218) - in plaats van dat men zich onderwerpt aan de objectiviteit van het kerkelijk leergezag. 'Er is iets aan het sterven in deze kinderen: het is de *moed* om te geloven. De strijd wordt *te* zwaar, het verlangen naar godsdienst wordt gevoeld als een dwaze wens, een kinderdroom; en men benijdt de gelukkigen, die zich zalig drinken aan de illusie, dat zij God hebben gevonden.' (p. 265) De *ontkerstening van het milieu* beschouwt hij als een van de belangrijkste oorzaken van het geestelijk verval. Daarnaast speelt het gestegen opleidingsniveau van de jongeren ten opzichte van hun ouders een rol, waardoor men elkaar niet meer verstaat en het geloofsgesprek niet op gang komt. En tenslotte wijst Van Doornik op de invloed van 'grote geesten vooral, die de weg wijzen aan milieu's en individuen, aan literatuur en universiteit.' (p. 279) Geen 'kanselgegalme' en 'holle pathos', maar 'grote takt', 'intens begrip' en 'psychologische diepte' zijn nodig om de dolende jeugd tegemoet te treden (p. 282v). Opvoeders dienen de taal van de jeugd te leren spreken.

Opmerkelijk, mede in het licht van de latere ontwikkelingen, is de constatering van Van Doornik dat de katholieke jeugd nog de 'meest homogene en ook de meest rustige indruk' maakt, al signaleert hij bij haar wel onderliggende gevaren van oppervlakkigheid, sleur en gebrek aan een persoonlijke opvatting (p. 272v). De niet-kerkelijke jeugd bevindt zich volgens hem in een labiele en chaotische toestand, de vrijzinnig-christelijke jeugd dwaalt steeds verder af van Christus en Bijbel, de orthodox-protestantse jeugd is individualistisch en voluntaristisch en onderwerpt zich steeds minder aan het gezag van de kerk. 'Uit dit onderzoek treedt de katholieke Kerk naar voren als de grootste paedagoge. Zij bezit de rijkste keur aan middelen om de jeugd te leiden tot het door Haar verlangde doel.' (p. 274) Enkele jaren later zal de katholieke psycholoog Han Fortmann, juist vanwege de gesignaleerde oppervlakkigheid en conformering onder katholieke jongeren, in het tijdschrift voor katholiek jeugdwerk *Dux* waarschuwen voor de potentiële onkerkelijkheid onder deze groep: 'Wie nu

nog meedoet, onder sociale pressie of onnadenkendheid of omwille van vader of moeder, kan morgen, als van hem een persoonlijke beslissing wordt gevraagd, zijn verdwenen.’ (Fortmann 1952, p. 332)

Terugrekenend moet het bij deze groep jongeren om de grootouders en overgrootouders van de huidige jongerengeneratie gaan, geboren in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. Ook deze jongeren kenmerkten zich destijds al door *religieuze bricolage en zapgedrag*, al gebruikt Van Doornik daarvoor andere termen. Met pijn in het hart en vooruitziende blik concludeert Van Doornik op grond van zijn onderzoeksmateriaal dat een heropleving van het christelijk geloof onder de naoorlogse jeugd tot de onwaarschijnlijkheden behoort (p. 276). Een ander jongerenonderzoek uit diezelfde tijd, nl. dat van Saal, onderkent weliswaar het gevaar van de ontkerstening, maar slaat ten aanzien van de toekomst van de kerk een iets optimistischer toon aan. Saal ziet in kerkelijke jeugddiensten een teken van bemoediging: ‘Het is juist de jongere generatie, die hierin meeleeft en medenkt, de fakkel brandende houdt en verder draagt, die een dam opwerpt tegen de ontkerstening.’ (Saal 1950, p. 35) Maar de gereformeerde publicist Thijs Booy schrijft in datzelfde jaar: ‘Er is geen ontkennen aan: de tendenz in Europa is: de jeugd niet meer naar de kerk...Ik voeg hieraan toe, dat de buitenkerkelijke jeugd en een groot deel van de kerkjeugd qua levensgevoel onder één noemer te brengen zijn, en dat als er geen wonder gebeurt miljoenen jongeren die thans nog tot de kerk behoren in de naaste toekomst zich bij de onkerkelijkheid zullen voegen.’ (Booy 1950, p. 123v) Op dat moment zijn de woelige jaren zestig nog ver weg, maar de geest van de ontkerkelijking is dan al uit de fles.

Onderzoek in de jaren tachtig en negentig

Opmerkelijk genoeg is er in de jaren vijftig en zestig weinig apart onderzoek gedaan naar jongeren en religie. Algemene onderzoeken als *God in Nederland* van 1966 tonen nog weinig substantiële verschillen tussen de jongere en oudere generaties (Zeegers e.a. 1967). Vanaf de jaren zeventig komt er wel aparte aandacht voor de aantrekkingskracht van religieuze bewegingen binnen de jongerencultuur, zoals de *Jesus Movement*, de *Taizébeweging* en de ‘*Oosterse renaissance*’. Daarnaast kan gewezen worden op *Graven naar geloof* van Van der Ven en Berger (1976), een analyse op basis van vier diepte-interviews met scholieren, en op het onderzoek van Jan Nieuwenhuis onder leerlingen van het middelbaar en beroepsonderwijs (Nieuwenhuis 1978a; Nieuwenhuis 1978b). Maar vooral vanaf de jaren tachtig ontstaat er een hausse aan jeugd-en-religie onderzoeken (Andree 1983; Van der Ploeg 1985; Vergouwen en Van der Lans 1986; Ter Bogt 1987; Stoffels en Dekker 1987; Benjamins en Van der Ploeg

1988; De Hart 1990; Steegman e.a. 1990; Jongsma-Tieleman 1991; Van der Slik 1992; Alma 1993). Grosso modo gaat het hier om degenen die nu de ouders zijn van de huidige jongerengeneratie.

Grote beroering in gereformeerde kringen wekt halverwege de jaren tachtig *Het lege testament*, de tot boek omgewerkte doctoraalscriptie van de Groningse theologiestudent Piet van der Ploeg (Van der Ploeg 1985). In tegenstelling tot het brede onderzoek van Van Doornik onder de Nederlandse middelbare schooljeugd gaat het hier om een heel specifieke groep. Van der Ploeg interviewde zestien jongeren in de leeftijd van 16 tot 25 jaar die zich recentelijk hadden laten uitschrijven uit de Gereformeerde Kerk van Groningen. Hij wilde weten *waarom* ze de kerk verlaten hadden en wat hun houding was ten opzichte van het kerkelijk geloof en geloven in het algemeen. Bij de geïnterviewden treft hij onverschilligheid en scepsis ten aanzien van de kerk en het kerkelijk geloof aan. In zijn verslag constateert hij dat de ouders hun kinderen een godsdienstig leeg testament hebben nagelaten. Er was weliswaar de druk tot uiterlijke conformering aan kerkgang en huiselijke godsdienstige rituelen als bidden en bijbel lezen, maar volgens Van der Ploeg ontbrak het reeds bij de ouders aan een innerlijke overtuiging. Zij slaagden er niet in religieuze betekenissen, normen en waarden aan hun kinderen over te dragen.

‘In veel gevallen werd nauwelijks of nooit over kerk en geloof gesproken; in de meeste gevallen was gezamenlijk bidden en bijbellezen weliswaar gewoonte, maar was het een inhoudsloze, een betekenisloze gewoonte; in de meeste gevallen was regelmatige kerkgang weliswaar gebruik, maar bleef het voor de kinderen/jongeren in kwestie inhoudsloos, betekenisloos.’ (p. 128)

Van der Ploeg zet vraagtekens bij het begrip ‘kerkverlating’, hetgeen een overgang van ‘binnen’ naar ‘buiten’ suggereert. De jongeren die hij interviewde hebben volgens hem niets verlaten, omdat ze nooit ‘binnen’ zijn geweest. (p. 148) Het enige dat zij weggooiden was de verpakking (p. 192). Jongeren verlaten niet de kerk, de kerk verlaat de samenleving. Van der Ploeg ontkent bovendien dat deze jongeren op de een of andere buitenkerkelijke wijze nog wel religieus zouden zijn. ‘Konklusie is dat religie ... in het bestaan van de jongere kerkverlaters geen of hooguit een geringe plaats inneemt. Ze zijn betrekkelijk a-religieus.’ (p. 187) Ook de populaire opvatting dat jongeren in ieder geval wel met zin- en bestaansvragen bezig zijn, slaat Van der Ploeg uit handen: ‘...het houdt hen niet of nauwelijks bezig.’ (p. 199) Op grond daarvan besluit hij zijn analyse met het uitspreken van de verwachting dat ‘...het

geloof in het algemeen en zelfs het hebben van een zingevende werkelijkheidsopvatting langzaam-maar-zeker verdwijnende fenomenen zijn.’ (p. 201) Dat was wel een heel ver strekkende conclusie op basis van zestien interviews met Groningse kerkverlaters, maar Van der Ploeg had ondertussen wel een open zenuw in de gereformeerde wereld geraakt, getuige de vele reacties en maandenlange discussies in bijvoorbeeld het dagblad *Trouw*, gebundeld in *De lege kerk een grote zorg* (De Jong 1985).

In zijn onderzoek naar jongeren, zingeving en levensbeschouwing in het van oudsher katholieke Groenlo maakte Tom ter Bogt gebruik van de methode van de participerende observatie. Ruim een jaar trok hij op met *disco's*, *kakkers*, *boeren* en *punks*. Op enkele ‘heldhaftige’ uitzonderingen na (p. 168) bleek de Groenlose jeugd weinig op te hebben met kerk en geloof. De meeste jongeren hielden er een areligieuze, apolitieke, praktisch-realistische levensvisie op na. Als religie voor sommigen van hen wél functioneerde, was dat voornamelijk op momenten van crisis, in geval van ziekte of als er iemand in de naaste omgeving overleed. Het wereldbeeld kon nog alle kanten uit: ‘Ik geloof dat ik tijdens dit gesprek al vijf keer van mening veranderd ben, in alles wat je hoort zit wel iets goeds.’, aldus een jonge Groenlose (p. 154).

In *Geloven van huis uit?* onderzochten Hijme Stoffels en Gerard Dekker de godsdienstige en kerkelijke betrokkenheid van VU-studenten, afkomstig uit rooms-katholieke en protestantse gezinnen (Stoffels en Dekker 1987). Aan een schriftelijke enquête werkten 657 studenten mee. Van hen bleek een minderheid een positieve band te onderhouden met de kerk van de ouders, waarbij opviel dat dit vaker het geval was bij studenten uit protestantse milieus dan bij studenten uit rooms-katholieke milieus. Met name van belang, en dit onderstreepte de conclusies van Van Doornik en Van der Ploeg, was de mate waarin kerkelijke godsdienstigheid voor de ouders van betekenis was, zoals deze tot uiting kwam in de intensiteit van de religieuze opvoeding. Daarnaast bleek vanaf de middelbare schoolleeftijd de religieuze samenstelling en belangstelling van de vriendenkring van steeds groter belang. Tegelijkertijd leek de betekenis van school en universiteit voor de kerkelijke en religieuze betrokkenheid van studenten gering te zijn. Een innerlijk afscheid van de kerk waar de ouders toe behoorden, had zich meestal al in de puberteit voltrokken. In tegenstelling tot Van der Ploeg en Ter Bogt concludeerden Stoffels en Dekker dat de belangstelling van *deze* groep jongeren voor levensbeschouwelijke vragen aanzienlijk was.

‘Hoewel ik me minder betrokken voel bij het instituut kerk, hou ik me veel meer met geloof en godsdienst bezig.’ (rooms-katholieke student, p. 91)

Ongeveer driekwart van deze studenten gaf een positief antwoord op de vraag of zij zichzelf in levensbeschouwelijk opzicht konden typeren, waarbij naast christendom algemeen-religieuze, humanistische en politieke levensbeschouwingen werden genoemd (p. 78v). Bricolagegedrag werd daarbij volop aangetroffen onder de ondervraagde studenten.

‘Ik ben gereformeerd, maar ik voel protestant. Alles is op z’n tijd aansprekelijk: zenboeddhisme, innerweltliche Askese, monnikendom, leven als God in Frankrijk en meer.’ (gereformeerde student, p. 80)

Degenen die zich aan kerk en christelijk geloof committeerden, deden dat niet zonder twijfel en strijd. Studenten, die onbekommerd het geloof van huis uit overnamen, kwamen de onderzoekers amper tegen. Allergisch bleek men te zijn voor een dogmatisch vormgegeven geloof. Geloven is een individuele aangelegenheid, een kwestie van het gevoel, moeilijk onder woorden te brengen en tamelijk ongrijpbaar.

Enige jaren later onderzocht Joep de Hart de levensbeschouwelijke en politieke praktijken van middelbare scholieren (De Hart 1990). Het betrof hier een grootschalig landelijk survey-onderzoek onder 5.495 leerlingen van de hoogste klassen van 106 middelbare scholen. De Hart wilde hun betrokkenheid bij bestaande religieuze en politieke instituties vaststellen, maar ook hun eventuele belangstelling voor alternatieve zingevingspraktijken. Minder dan een derde van de ondervraagde scholieren (29%) blijkt tot een kerkgenootschap te behoren en eveneens een minderheid is actief betrokken bij godsdienst en traditionele godsdienstige praktijken (p. 50vv). Slechts kleine groepen jongeren tonen verwantschap met een der nieuwe religieuze bewegingen, waarover in de jaren zeventig en tachtig zoveel te doen was. ‘Much ado about nothing’, concludeert De Hart (p. 82). Het ‘paraculturele aanbod’, een term van de socioloog Schnabel, trekt grotere belangstelling. Ongeveer de helft der scholieren heeft zich wel eens beziggehouden met thema’s als yoga, reïncarnatie, buitenaardse beschavingen, astrologie en parapsychologie. Hoe diepgaand en blijvend die belangstelling is valt moeilijk vast te stellen. Ervaringen met dood en lijden en intensieve gesprekken met ouders en vrienden leiden bij een overgrote meerderheid der scholieren tot reflecties over de zin van het leven (p. 57v). De Hart bevestigt op grond van zijn onderzoek de ‘allesoverheersende betekenis van de godsdienstige socialisatie binnen het gezin’ (p. 247), zoals die ook in voorgaande onderzoeken steeds is vastgesteld. Daarbij geldt

dan wel dat een sterke kerkelijk-godsdienstige betrokkenheid van de ouders een *noodzakelijke*, maar niet *voldoende* voorwaarde is voor gelovigheid bij de kinderen.

Het laatste onderzoek uit de vorige eeuw dat hier aan de orde komt, betreft het onderzoek *Geloof in levensstijl* van Jacques Braster en Machiel Zwanenburg (1998), een breed opgezette, nationale survey onder ruim twee duizend jongeren in opdracht van een aantal christelijke organisaties. Binnen deze organisaties kon men de voortdurende stroom van cijfers over dalende kerkelijkheid en godsdienstigheid maar moeilijk rijmen met de eigen intuïtieve indruk van een opleving in de belangstelling voor geloven onder jongeren. Naast een algemene steekproef onder de Nederlandse jeugd in de leeftijd van 15 tot 24 jaar werd een aparte survey gehouden onder jonge leden van christelijke organisaties als de Evangelische Omroep, Youth for Christ en het CDJA. Een aantal deelnemers aan de schriftelijke enquête is tevens nog mondeling ondervraagd. Een hedonistische waardenoriëntatie – plezier maken, van het leven genieten – komt bij 39% van de Nederlandse jongeren voor, 28% van de jongeren kenmerkt zich door een uitgesproken burgerlijke instelling – trouwen en kinderen krijgen als belangrijkste ideaal –, 27% kiest voor medemenselijkheid en rechtvaardigheid als belangrijke idealen en een op individuele autonomie gerichte instelling – zelf bepalen wat mag en niet mag, geen opgelegde regels – komt ten slotte bij 13% van de jongeren voor. Het percentage jongeren dat zich tot een kerk rekent ligt op 43%, terwijl het geloof in een persoonlijk God of hogere macht door een kleine meerderheid (56%) wordt aangehangen. Een op de vijf jonge kerkleden is niet gelovig, twee op de vijf kerkleden gaan zelden of nooit naar de kerk. Binnen de groep actieve kerkleden oefenen evangelische bewegingen en gemeenten een zekere aantrekkingskracht uit. De daar beleefde vrijheid om emoties te uiten spreekt jongeren aan (p. 93). Christelijke jongeren scoren hoger dan andere jongeren op medemenselijkheid, tolerantie en respect voor anderen. Atheïstische jongeren vormen een kleine minderheid onder de Nederlandse jeugd (17%). Zoekgedrag en bricolage komen veelvuldig voor:

‘Ik zoek wat nieuws, maar ik weet nog niet zo in welke richting ik moet zoeken. Ik kijk heel erg breed om me heen. Ik weet niet precies wat ik wil. Ik weet niet precies wat ik moet denken. Ik heb een heleboel vragen, maar geen antwoorden. Dus kijk ik heel erg om me heen. Een beetje bij het hindoeïsme, het boeddhisme, de pinkstergemeente... Dan zie je dat overal heel leuke elementen zijn. Maar ik vind het een nadeel dat, als je bij een club gaat horen, je andere dingen weer afstoot. Dat vind ik vervelend, omdat ik niet geloof in die ene waarheid.’ (Gereformeerde jongen, p. 10)

De onderzoekers concluderen dat er in Nederland onder jongeren wel degelijk sprake is van een religieuze ervaring, die ‘paradoxaal genoeg hand in hand gaat met een leegloop van de traditionele kerken’ (p. 99). Ook jongeren die er – vooralsnog – voor kiezen om in de kerk te blijven, blijken hun religieuze beleving in categorieën vorm te geven, die het traditionele kerkelijke repertoire ruim overstijgen.

Ter afsluiting

Bij het onderzoek *God in Nederland* uit 1966 vielen qua kerkelijkheid en traditionele godsdienstigheid nog maar weinig verschillen te constateren tussen jongere en oudere generaties. Vanaf dat moment echter groeide de buitenkerkelijkheid onder de categorie 16-30-jarigen het snelst en werden de generatieverschillen groter, om overigens de laatste jaren weer iets af te vlakken (Becker en De Hart 2006, p. 41). Lag in 1966 het percentage buitenkerkelijke jongeren nog op 30%, in 2006 was dit gestegen tot om en nabij de 70% (Zeegers e.a. 1967, p. 105; Bernts e.a. 2007, p. 16).

Van de generatie jongeren die Van Doornik rond de Tweede Wereldoorlog onderzocht, groeide zo’n 80% op in een kerkelijk milieu. Voor zover nog in leven en inmiddels op gezegende leeftijd gekomen, rekent 60% van hen zich tot een der kerken. Van degenen die na 1970 geboren zijn, is 46% in een kerkelijk milieu opgegroeid en rekent 28% zichzelf tot een kerk (Stoffels 2006). Elke generatie groeit minder kerkelijk op dan de vorige en in elke generatie doet zich een ‘uitstoot’ richting onkerkelijkheid voor. Niettemin blijven kerken voorlopig nog bestaan en kennen sommige kerken, doorgaans de meer orthodoxe en evangelische onder hen, een behoorlijke groep actieve jongeren. De aantrekkingskracht van kerken op onkerkelijk opgevoede jongeren blijft echter gering.

Tegelijkertijd constateren onderzoekers, van Van Doornik tot Braster en Zwanenburg, de een wat meer dan de ander, een zekere blijvende belangstelling onder jongeren voor religieuze en spirituele zaken. Steeds blijkt in ieder geval een deel van de jeugd zich actief met zingevingvragen bezig te houden en naar antwoorden te zoeken binnen een breed assortiment van levensbeschouwelijke opties, waarbij de traditionele kerken tot een der mogelijkheden behoren. Religiositeit is al tijdenlang ver uitgewaaierd buiten het specifiek kerkelijk domein en dat komt in onderzoek dan ook volop aan bod. Er wordt volop getwijfeld en gebricoleerd. Dat was al zo in de periode rond de Tweede Wereldoorlog en dat is zeventig jaar later nog steeds zo.

Wel zou het jammer zijn als onderzoekers de begrippen religie en religiositeit zodanig op zouden rekken, dat elke vorm van zingeving daar onder blijkt te vallen. Dan worden het bijkans lege, diffuse en nietszeggende categorieën. Jongeren doen dat zelf ook niet, ze zeggen bijvoorbeeld: ‘ik ben niet religieus, ik ben wel een spiritueel iemand’ en ze bedoelen: ik leef niet voor de kat z’n kont weg. Het moet mogelijk blijven om jongeren die zich voor religie interesseren, die zich met een bepaalde religie of vorm van religiositeit identificeren – in de zin van een oriëntatie op een als transcendent ervaren werkelijkheid -, te onderscheiden van jongeren die zich *niet* voor religie interesseren en/of elk geloof aan God of andere bovenempirische realiteiten afwijzen. Dat dat onder jongeren ook nog wel eens kan veranderen, is met het volwassen worden gegeven.

Toekomstig onderzoek blijft een *seismografische* functie houden – hoe staat het er momenteel voor met jongeren en religie? Wat hebben zij er mee? – en het is nuttig dat dat eens in de zoveel jaar herhaald wordt. Daarnaast is er echter behoefte aan onderzoek waarbij de al dan niet religieuze interesses en praktijken van jongeren gerelateerd worden aan hun maatschappelijke posities en culturele levensstijlen. Welke relatie is er tussen hun opvattingen, inzichten, ervaringen, verlangens en frustraties en de plaats die religie of spiritualiteit in hun leven inneemt? Hoe past hun religiositeit in bredere maatschappelijke ontwikkelingen van individualisering, digitalisering, globalisering, secularisatie en desecularisatie? Ook specifiek onderzoek naar tweede generatie moslimjongeren (zie bijv. Ketner 2008), jonge christenmigranten, diverse religieuze, spirituele en seculiere jongerengroepen (refo’s, jonge wicca’s, Soul Survivors, katholieke jongeren, tot de islam bekeerde jongeren, jonge boeddhisten) kan interessante inzichten bieden in de vitaliteit of het gebrek daaraan van religie(s) in Nederland. Mogelijk lijkt het gevonden antwoord op dat van Van Doornik, ruim zestig jaar geleden: ‘Dat het godsprobleem nog zoveel jonge geesten bezig houdt is een verblijdende bevinding voor wie meende, dat deze jeugd God had verworpen.’ (Van Doornik 1948, p. 268)

Literatuur

Alma, H.A., *Geloven in de leefwereld van jongeren*, Kampen 1993

Andree, T. G. I. M., *Gelovig word je niet vanzelf. Godsdienstige opvoeding van r.k. jongeren tussen 12 en 20 jaar*, Utrecht 1983

Becker, J., en De Hart, J., *Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de bindingen met de kerken en de christelijke traditie*, Den Haag 2006

- Benamins, R. J., & Ploeg, P. van der, *Gewoonweg Gereformeerd. Een onderzoek naar geloofsoverdracht*, Franeker 1988
- Bernts, T., Dekker, G. en De Hart, J., *God in Nederland, 1996-2006*, Kampen 2007
- Bogt, T. ter, *Opgroeien in Groenlo. Jongeren, zingeving en levensbeschouwing*, Amersfoort/Leuven 1987
- Booy, Th., *Kerk en jeugd*, Amsterdam 1950
- Braster, J.F.A., & Zwanenburg, M.A., *Geloof in levensstijl. Een empirisch onderzoek onder de Nederlandse jeugd*, Rotterdam 1998
- Doornik, N.G.M. van, *Jeugd tussen God en chaos. Onderzoek naar de godsdienstige problemen bij de studerende jeugd*, 's-Gravenhage 1948
- Fortmann, H.M.M., De potentiële onkerkelijkheid onder de katholieke jeugd, *Dux*, 19, 331-343
- Jong, B. de, *De lege kerk een grote zorg*, Amsterdam 1985.
- Jongsma-Tieleman, P. E., *Geloven; gewoonte of keuze. Een onderzoek naar de effecten van godsdienstige opvoeding onder gereformeerde jongeren*, Kampen 1991
- Ketner, S.L., *Marokkaanse wortels, Nederlandse grond. Exploratie, bindingen en identiteitsstrategieën van jongeren van Marokkaanse afkomst*, Groningen 2008
- Nieuwenhuis, J., *Tussen twaalf en zeventien. Berichten van jonge gelovigen*, Baarn 1978a
- Nieuwenhuis, J., *Volgend jaar misschien. Geloven tussen twaalf en zeventien*, Baarn 1978b
- Pessoa, F., *Het boek der rusteloosheid*, Amsterdam 1990
- Ploeg, P. van der, *Het lege testament. Een onderzoek onder jonge kerkverlaters*, Franeker 1985
- Saal, C.D., *Hoe denkt en leeft onze jeugd. Resultaten van een in 1946-1947 gehouden enquête*, 's-Gravenhage 1950
- Slik, F. W. P. van der, *Overtuigingen, attitudes, gedrag en ervaringen. Een onderzoek naar de godsdienstigheid van ouders en van hun kinderen*, Tilburg 1992
- Stegman, P., Andree, T. en Bel-Zoon, C., *Geloven op eigen wijze. Onderzoek naar de betrokkenheid van jongeren bij godsdienst en levensbeschouwing*, Hoevelaken 1990
- Stoffels, H.C., Nieuwkomers en nazaten. Vijf generaties en hun religieuze kansen, *Religie en samenleving*, 2006, 1^e jrg., nr. 3, pp. 5-23
- Stoffels, H.C., en Dekker, G., *Geloven van huis uit? Een onderzoek naar godsdienstige veranderingen bij studenten van de Vrije Universiteit*, Kampen 1987
- Vergouwen, L. en Van der Lans, J. M., 'Wie gelóóft er nou zoiets?' Geloofshoudingen bij jongeren, *Praktische Theologie*, 1986, nr. 2, 15-48

Zeegers, G. H. L., Dekker, G., & Peters, J. W. M., *God in Nederland*. Amsterdam 1967

Hijme Stoffels (1952) is hoogleraar sociologie van kerk en godsdienst aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.